

quam ut ille dicatur charitas proprie, qui Spiritus est communis ambobus? Hoc enim sanius creditur vel intelligitur, ut non solus Spiritus sanctus charitas sit in illa Trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur, propter illa quæ dicta sunt. Sicut non solus est in illa Trinitate, vel spiritus vel sanctus, quia et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus, quod non ambigit pietas: et tamen iste non frustra proprie dicitur Spiritus sanctus. Quia enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter. Alioquin si in illa Trinitate solus Spiritus sanctus est charitas, profecto et Filius non solius Patris, verumetiam Spiritus sancti Filius invenitur. Ita enim locis innumerabilibus dicitur et legitur Filius unigenitus Dei Patris, ut tamen et illud verum sit quod Apostolus ait de Deo Patre: « Qui » eruit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum Filii charitatis suæ¹. » Non dixit, Filii sui, quod si diceret, verissime diceret, quemadmodum quia sæpe dixit, verissime dixit, sed ait: « Filii charitatis suæ. » Filius ergo est etiam Spiritus sancti, si non est in illa Trinitate charitas Dei nisi Spiritus sanctus. Quod si absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa, de quibus satis disserui, proprie sic vocetur: quod autem dictum est: « Filii charitatis » suæ, » nihil aliud intelligatur, quam Filii sui dilecti, quam Filii postremo substantiæ suæ. Charitas quippe Patris quæ in natura ejus est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quam ejus ipsa natura atque substantia ut sæpe jam diximus, et sæpe iterare non piget. Ac per hoc Filius charitatis ejus nullus est alius, quam qui de substantia ejus est genitus.

XXXVIII. Quocirca ridenda est dialectica Eunomii,

¹ Coloss, 1, 3.

a quo Eunomiani hæretici exorti sunt: qui cum non potuissent intelligere, nec credere voluissent unigenitum Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, Filium Dei esse naturam, hoc est, de substantia Patris genitum: non naturæ vel substantiæ suæ sive essentiæ dixit esse filium, sed filium voluntatis Dei, accidentem scilicet Deo volens asserere voluntatem qua gigneret Filium: videlicet ideo quia nos aliquid aliquando volumus, quod antea non volebamus; quasi non propter ista mutabilis intelligatur nostra natura, quod absit ut in Deo esse credamus. Neque enim ob aliud scriptum est. « Multæ cogitationes in corde viri, » consilium autem Domini manet in æternum¹: » nisi ut intelligamus sive credamus, sicut æternum Deum, ita in æternum ejus esse consilium, ac per hoc immutabile, sicut ipse est. Quod autem de cogitationibus, hoc etiam de voluntatibus verissime dici potest: Multæ voluntates in corde viri, voluntas autem Domini manet in æternum. Quidam ne Filium consilii vel voluntatis Dei dicerent unigenitum Verbum, ipsum consilium seu voluntatem Patris idem Verbum esse dixerunt. Sed melius, quantum existimo, dicitur consilium de consilio, et voluntas de voluntate, sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia: ne absurditate illa quam jam refellimus, Filius dicatur Patrem facere sapientem vel volentem, si non habet Pater in substantia sua consilium vel voluntatem. Acute sane quidam respondit hæretico versutissime interroganti, utrum Deus Filium volens ac nolens genuerit: ut si diceret nolens, absurdissima Dei miseria sequeretur; si autem volens, continuo quod intendebat velut invicta ratione concluderet, non naturæ esse filium, sed voluntatis. At ille vigilantissime vicissim quæsivit ab eo, utrum Deus Pater volens an nolens sit Deus: ut si responderet,

¹ Prov. XIX, 21.

nolens, sequeretur illa miseria quam de Deo credere magna insania est; si autem diceret, volens, responderetur ei. Ergo et ipse Deus est sua voluntate, non natura: Quid ergo restabat, nisi ut obmutesceret, et sua interrogatione obligatum insolubili vinculo se videret. Sed voluntas Dei si et proprie dicenda est aliqua in Trinitate persona, magis hoc nomen Spiritui sancto competit, sicut charitas. Nam quid est aliud charitas, quam voluntas?

XXXIX. Video me de Spiritu sancto in isto libro secundum Scripturas sanctas hoc disputasse, quod fidelibus sufficit scientibus jam Deum esse Spiritum sanctum, nec alterius substantiæ, nec minorem quam est Pater et Filius, quod in superioribus libris secundum easdem Scripturas verum esse docuimus. De creatura etiam quam fecit Deus, quantum valuimus, admonuimus eos qui rationem de rebus talibus poscunt, ut invisibilia ejus per ea quæ facta sunt, sicut possent, intellecta conspicerent¹, et maxime per rationalem vel intellectualem creaturam, quæ facta est ad imaginem Dei per quod velut speculum, quantum possent, si possent, cernerent Trinitatem Deum, in nostra memoria, intelligentia, voluntate. Quæ tria in sua mente naturaliter divinitus instituta quisquis vivaciter perspicit, et quam magnum sit in ea, unde potest etiam sempiterna immutabilisque natura recoli, conspici, concupisci, reminiscitur per memoriam, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, profecto reperit illius summæ Trinitatis imaginem. Ad quam summam Trinitatem reminiscendam, videndam, diligendam, ut eam recordetur, eam contempletur, ea delectetur, totum debet referre quod vivit. Verum ne hanc imaginem ab eadem Trinitate factam, et suo vitio in deterius commutatam, ita eidem comparet Trinitati, ut omni modo existi-

¹ Rom. I, 20.

met similem; sed potius in qualicumque ista similitudine magnam quoque dissimilitudinem cernat, quantum esse satis videbatur admonui.

XL. Sane Deum Patrem, et Deum Filium, id est, Deum genitorem qui omnia quæ substantialiter habet, in coæterno sibi Verbo suo dixit quodam modo, et ipsum Verbum ejus Deum, qui nec plus nec minus aliquid habet etiam ipse substantialiter, quam quod est in illo qui Verbum non mendaciter, sed veraciter genuit, quemadmodum potui, non ut illud jam facie ad faciem¹, sed per hanc similitudinem in ænigmate quantulumcumque conjiciendo videretur in memoria et intelligentia mentis nostræ, significare curavi: memoriæ tribuens omnē quod scimus, etiam si non inde cogitemus, intelligentiæ vero proprio modo quodam cogitationis informationem. Cogitando enim quod verum invenerimus, hoc maxime intelligere dicimur, et hoc quidem in memoria rursus relinquimus. Sed illa est abstrusior profunditas nostræ memoriæ, ubi hoc etiam primum cum cogitarem invenimus, et gignitur intimum verbum, quod nullius linguæ sit, tanquam scientia de scientia et visio de visione, et intelligentia quæ apparet in cogitatione, de intelligentia quæ in memoria jam fuerat, sed latebat: quanquam et ipsa cogitatio quamdam suam memoriam nisi haberet, non reverteretur ad ea quæ in memoria reliquerat, cum alia cogitaret.

XLI. De Spiritu autem sancto nihil in hoc ænigmate quod ei simile videretur ostendi, nisi voluntatem nostram, vel amorem seu dilectionem quæ valentior est voluntas: quoniam voluntas nostra quæ nobis naturaliter inest, sicut ei res adjacuerint vel occurrerint, quibus allicimur aut offendimur, ita varias affectiones habet. Quid ergo est? numquid dicturi sumus voluntatem nostram, quando

¹ I Cor. XIII, 12.

recta est, nescire quid appetat, quid evitet? Porro si scit, profecto inest ei sua quædam scientia, quæ sine memoria et intelligentia esse non possit. An vero audiendus est quispiam dicens charitatem nescire quid agat, quæ non agit perperam ¹? Sicut ergo inest intelligentia, inest dilectio illi memoriæ principali, in qua invenimus paratum et reconditum ad quod cogitando possumus pervenire: quia et duo ista invenimus ibi quando nos cogitando invenimus et intelligere aliquid et amare, quæ ibi erant et quando inde non cogitabamus: et sicut inest memoria, inest dilectio huic intelligentiæ quæ cogitatione formatur; quod verbum verum sine ullius gentis lingua intus dicimus, quando quod novimus dicimus; nam nisi reminiscendo non redit ad aliquid, et nisi amando redire non curat nostræ cogitationis intuitus: ita dilectio quæ visionem in memoria constitutam, et visionem cogitationis inde formatam quasi parentem prolemque conjungit, nisi haberet appetendi scientiam, quæ sine memoria et intelligentia non potest esse, quid recte diligeret ignoraret.

XLII. Verum hæc quando in una sunt persona, sicut est homo, potest nobis quispiam dicere; Tria ista, memoria, intellectus, et amor, mea sunt, non sua; nec sibi, sed mihi agunt quod agunt, imo ego per illa. Ego enim memini per memoriam, intelligo per intelligentiam, amo per amorem: et quando ad memoriam meam aciem cogitationis adverto, ac sic in corde meo dico quod scio, verbumque verum de scientia mea gignitur, utrumque meum est, et scientia utique et verbum. Ego enim scio, ego dico in meo corde quod scio. Et quando in memoria mea cogitando invenio jam me intelligere, jam me amare aliquid, qui intellectus et amor ibi erant et antequam inde cogitarem, intellectum meum et amorem meum in-

¹ 1 Cor. xiii, 4.

venio in memoria mea, quo ego intelligo, ego amo, non ipsa. Item quando cogitatio memor est, et vult redire ad ea quæ in memoria reliquerat, eaque intellecta conspiceret atque intus dicere, mea memoria memor est, et mea vult voluntate, non sua. Ipse quoque amor meus cum meminit atque intelligit quid appetere debeat, quid vitare, per meam, non per suam memoriam meminit; et per intelligentiam meam, non per suam quidquid intelligenter amat, intelligit. Quod breviter dici potest. Ego per omnia illa tria memini, ego intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum, nec intelligentia, nec dilectio, sed hæc habeo. Ista ergo dici possunt ab una persona, quæ habet hæc tria non ipsa est hæc tria. In illius vero summæ simplicitate naturæ quæ Deus est quamvis unûs sit Deus, tres tamen personæ sunt, Pater, et Filius et Spiritus sanctus.

XLIII. Aliud est itaque trinitas res ipsa, aliud imago trinitatis in re alia, propter quam imaginem simul et illud in quo sunt hæc tria, imago dicitur; sicut imago dicitur simul et tabula, et quod in ea pictum est; sed propter picturam quæ in ea est, simul et tabula nomine imaginis appellatur. Verum in illa summa Trinitate, quæ incomparabiliter rebus omnibus antecellit, tanta est inseparabilitas, ut cum trinitas hominum non possit dici unus homo; in illa unus Deus et dicatur et sit; nec in uno Deo sit illa Trinitas, sed unus Deus. Nec rursus quemadmodum ista imago quod est homo habens illa tria una persona est, ita est illa Trinitas: sed tres personæ sunt, Pater Filii, et Filius Patris, et Spiritus Patris et Filii. Quamvis enim memoria hominis, et maxime illa quam pecora non habent, id est, qua res intelligibiles ita continentur, ut non in eam per sensus corporis venerint, habeat pro modulo suo in hac imagine Trinitatis incomparabiliter quidem imparem, sed tamen qualemcumque

similitudinem Patris; itemque intelligentia hominis, quæ per intentionem cogitationis inde formatur, quando quod scitur dicitur, et nullius linguæ cordis verbum est, habeat in sua magna disparitate nonnullam similitudinem Filii; et amor hominis de scientia procedens, et memoriam intelligentiamque conjungens, tanquam parenti prolique communis, unde nec parens intelligitur esse, nec proles, habeat in hac imagine aliquam, licet valde impari, similitudinem Spiritus sancti: non tamen, sicut in ista imagine Trinitatis non hæc tria unus homo, sed unius hominis sunt, ita in ipsa summa Trinitate cujus hæc imago est, unius Dei sunt illa tria, sed unus Deus est, et tres sunt illæ, non una persona. Quod sane mirabiliter ineffabile est, vel ineffabiliter mirabile, cum sit una persona hæc imago Trinitatis, ipsa vero summa Trinitas tres personæ sint, inseparabilior est illa Trinitas personarum trium, quam hæc unius. Illa quippe in natura divinitatis, sive id melius dicatur deitatis, quod est, hoc est, atque incommutabiliter inter se ac semper æqualis est: nec aliquando non fuit, aut aliter fuit; nec aliquando non erit, aut aliter erit. Ista vero tria quæ sunt in impari imagine, etsi non locis quoniam non sunt corpora, tamen inter se nunc in ista vita magnitudinibus separantur. Neque enim quia moles nullæ ibi sunt, ideo non videmus in alio majorem esse memoriam quam intelligentiam, in alio contra: in alio duo hæc amoris magnitudine superari, sive sint ipsa duo inter se æqualia, sive non sint. Atque ita a singulis bina, et a binis singula, et a singulis singula, a majoribus minora vincuntur et quando inter se æqualia fuerint ab omni languore sanata, nec tunc æquabitur rei natura immutabili ea res quæ per gratiam non mutabitur: quia non æquatur creatura Creatori, et quando ab omni languore sanabitur, mutabitur.

XLIV. Sed hanc non solum incorporalem, verumetiam summe inseparabilem vereque immutabilem Trinitatem, cum venerit visio quæ facie ad faciem repromittitur nobis, multo clarius certiusque videbimus, quam nunc ejus imaginem quod nos sumus: per quod tamen speculum et in quo ænigmate qui vident¹, sicut in hac vita videre concessum est, non illi sunt qui ea quæ digessimus et commendavimus in sua mente conspiciunt; sed illi qui eam tanquam imaginem vident, ut possint ad eum, cujus imago est, quomodocumque referre quod vident, et per imaginem quam conspiciendo vident, etiam illud videre conjiciendo, quoniam nondum possunt facie ad faciem. Non enim ait Apostolus: Videmus nunc speculum: sed, « Videmus nunc per speculum². » Qui ergo vident suam mentem, quomodo videri potest, et in ea trinitatem istam, de qua multis modis ut potui disputavi, nec tamen eam credunt vel intelligunt esse imaginem Dei, speculum quidem vident, sed usque adeo non vident per speculum qui est per speculum nunc videndus, ut nec ipsum speculum quod vident sciant esse speculum, id est, imaginem. Quod si scirent, fortassis et eum cujus est hoc speculum, per hoc quærendum et per hoc utcumque interim videndum esse sentirent, fide non ficta corda mundante³, ut facie ad faciem possit videri, qui per speculum nunc videtur. Qua fide cordium mundatrice contempta, quid agunt intelligendo quæ de natura mentis humanæ subtilissime disputantur, nisi ut ipsa quoque intelligentia sua teste damnentur? In qua utique non laborarent et vix, ad certum aliquid pervenirent, nisi poenalibus tenebris involuti et onerati corpore corruptibili quod aggravat animam⁴. Quo tandem merito inflicto malo isto nisi peccati? Unde tanti mali magnitudine admoniti, sequi debe-

¹ 2 Cor. xi, 12. — ² Ibid. — ³ 1 Tim. i, 3. — ⁴ Sap. vi, 15.

rent Agnum qui tollit peccatum mundi¹. Ad eum namque pertinentes etiam longe istis ingenio tardiores, quando sine hujus vitæ resolvuntur a corpore, jus in eis retinendis non habent invidæ potestates. Quas ille Agnus sine ullo ab eis peccati debito occisus, non potentia potestatis prius quam justitia sanguinis vicit. Proinde liberi a diaboli potestate, suscipiuntur ab Angelis sanctis, a malis omnibus liberati per Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum²: quoniam consonantibus divinis Scripturis, et veteribus et novis, et per quas prænuntiatum et per quas annuntiatum est Christus, non est aliud nomen sub cœlo, in quo oportet homines salvos fieri³. Constituuntur autem purgati ab omni contagione corruptionis in placidis sedibus, donec recipiant corpora sua, sed jam incorruptibilia, quæ ornent, non onerent. Hoc enim placuit optimo et sapientissimo Creatori, ut spiritus hominis Deo pie subditus, habeat feliciter subditum corpus, et sine fine permaneat ista felicitas.

XLV. Ibi veritatem sine ulla difficultate videbimus, eaque clarissima et certissima perfruemur. Nec aliquid quæremus mente ratiocinante, sed contemplante cernemus, quare non sit Filius Spiritus sanctus, cum de Patre procedat. In illa luce nulla erit quæstio: hic vero ipsa experientia tam mihi apparuit esse difficilis, quod et illis qui hæc diligenter atque intelligenter legent, procul dubio similiter apparebit, ut cum me in secundo hujus Operis libro alio loco inde dicturum esse promiserim, quotiescumque in ea creatura quæ nos sumus, aliquid illi rei simile ostendere volui, qualemcumque intellectum meum sufficiens elocutio mea secuta non fuerit: quamvis et in ipso intellectu conatum me senserim magis habuisse quam effectum. Et in una quidem persona quod est homo

¹ Joan. 1, 29. — ² 1 Tim. 2, 5. — ³ Act. 17, 12.

invenisse imaginem summæ illius Trinitatis, et in re mutabili tria illa ut facilius intelligi possint, etiam per temporalia intervalla maxime in libro nono monstrare voluisse. Sed tria unius personæ, non sicut humana poscit intentio, tribus illis personis convenire potuerunt, sicut in hoc libro quinto decimo demonstravimus. Deinde in illa summa Trinitate quæ Deus est, intervalla temporum nulla sunt, per quæ possit ostendi aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Quoniam Scriptura sancta Spiritum eum dicit amborum. Ipse est enim de quo dicit Apostolus: « Quoniam autem estis filii, misit » Deus Spiritum Filii sui in corda vestra¹. » Et ipse est de quo dicit idem Filius: « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis². » Et multis aliis divinatorum Eloquiorum testimoniis comprobatur Patris et Filii esse Spiritum, qui proprie dicitur in Trinitate spiritus sanctus: de quo item dicit ipse Filius: « Quem ego mittam vobis a Patre³: » et alio loco: « Quem mittet Pater in nomine meo⁴. » De utroque autem procedere sic docetur, quia ipse Filius ait: « De Patre » procedit. » Et cum resurrexisset a mortuis et apparuisset Discipulis suis, insufflavit et ait: « Accipite Spiritum sanctum⁵, » ut eum etiam de se procedere ostenderet. Et ipsa est « Virtus quæ de illo exibat, sicut legitur » in Evangelio, et sanabat omnes⁶. »

XLVI. Quid vero fuerit causæ, ut post resurrectionem suam, et in terra prius daret, et de cœlo postea mitteret Spiritum sanctum⁷, hoc ego existimo, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris⁸, quia

¹ Galat. 4, 6. — ² Matth. 10, 20. — ³ Joan. 14, 26. — ⁴ Id. 14, 26. — ⁵ Id. 20, 22. — ⁶ Luc. 10, 19. — ⁷ Joan. 14, 26, et Act. 1, 4. — ⁸ Rom. 5, 5.

diligimus Deum et proximum, secundum duo illa praecepta in quibus tota Lex pendet et Prophetæ¹. Hoc significans Dominus Jesus, bis dedit Spiritum sanctum, semel in terra propter dilectionem proximi, et iterum de coelo propter dilectionem Dei. Et si forte alia ratio reddatur de Spiritu sancto bis dato, eundem tamen Spiritum sanctum datum, cum insufflasset Jesus, de quo mox ait : « Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii » et Spiritus sancti², » ubi maxime commendatur hæc Trinitas, ambigere non debemus. Ipse est igitur qui de coelo etiam datus est die Pentecostes³, id est, post dies decem quam Dominus ascendit in coelum. Quomodo ergo Deus non est qui dat Spiritum sanctum? Imo quantus Deus est qui dat Deum? Neque enim aliquis Discipulorum ejus dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant⁴. Quem morem in suis præpositis etiam nunc servat Ecclesia. Denique et Simon magus offerens Apostolis pecuniam, non ait: Date et mihi hanc potestatem, ut dem Spiritum sanctum: « Sed cuicumque, inquit, imposuero manus, » accipiat Spiritum sanctum. » Quia neque Scriptura superius dixerat, Videns autem Simon quod Apostoli darent Spiritum sanctum: sed dixerat; « Videns autem Simon quod per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus⁵. » Propter hoc et Dominus ipse Jesus Spiritum sanctum non solum dedit ut Deus, sed etiam accepit ut homo; propterea dictus et plenus gratia et Spiritu sancto⁶. Et manifestius de illo scriptum est in Actibus Apostolorum: « Quoniam unxit eum Deus » Spiritu sancto⁷. » Non utique oleo visibili, sed dono gratiæ, quod visibili significatur unguento, quo baptizatos

¹ Matth. xxii, 40. — ² Id. xxviii, 19. — ³ Act. ii, 4. — ⁴ Id. viii, 19. — ⁵ Ibid. 18. — ⁶ Joan. i, 14. — ⁷ Act. x, 3.

unguit Ecclesia. Nec sane tunc unctus est Christus Spiritu sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit¹: tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt Spiritum sanctum: sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei caro factum est², id est, quando humana natura sine ullis præcedentibus bonorum operum meritis Deo Verbo est in utero Virginis copulata, ita ut cum illo fieret una persona. Oh hoc eum confitemur natum de Spiritu sancto et virgine Maria. Absurdissimum est enim, ut credamus eum cum jam triginta esset annorum³, (ejus enim ætatis a Joanne baptizatus est), accepisse Spiritum sanctum: sed venisse illum ad baptisma, sicut sine ullo omnino peccato, ita non sine Spiritu sancto. Si enim de famulo ejus et præcursore ipso Joanne scriptum est: « Spiritu » sancto replebitur jam inde ab utero matris suæ⁴, » quoniam quamvis seminatus a patre, tamen Spiritum sanctum in utero formatus accepit: quid de homine Christo intelligendum est vel credendum, cujus carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritalis fuit? In eo etiam quod de illo scriptum est, quod acceperit a Patre promissionem Spiritus sancti et effuderit⁵, utraque natura monstrata est, et humana scilicet et divina: accepit quippe ut homo, effudit ut Deus. Nos autem accipere quidem hoc donum possumus pro modulo nostro, effundere autem super alios non utique possumus; sed ut hoc fiat, Deum super eos a quo hoc efficitur invocamus.

XLVII. Numquid ergo possumus quærere utrum jam processerat de Patre Spiritus sanctus quando natus est Filius, an nondum processerat, et illo nato de utroque pro-

¹ Matth. iii, 16. — ² Joan. i, 14. — ³ Luc. iii, 21. — ⁴ Id. i, 15. — ⁵ Act. ii, 33.

cessit, ubi nulla sunt tempora; sicut potuimus quærere ubi invenimus tempora, voluntatem prius de humana mente procedere, ut quæratur quod inventum proles vocetur; qua jam parta seu genita, voluntas illa perficitur, eo sine requiescens, ut qui fuerat appetitus quærentis, sit amor fruētis, qui jam de utroque, id est, de gignente mente et de genita notione tanquam de parente ac prole procedat? Non possunt prorsus ista ibi quæri, ubi nihil ex tempore inchoatur, ut consequenti perficiatur in tempore. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. Et qui potest intelligere in eo quod ait Filius: « Sicut habet Pater vitam in se » metipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso¹; » non sine vita existenti jam Filio vitam Patrem dedisse, sed ita eum sine tempore genuisse, ut vita quam Pater Filio gignendo dedit, coæterna sit vitæ Patris qui dedit: intelligat sicut habet Pater in semetipso ut de illo procedat Spiritus sanctus, sic dedisse Filio ut de illo procedat idem Spiritus sanctus, et utrumque sine tempore; atque ita dictum Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur, quod etiam procedit de Filio, de Patre esse Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius; de Patre habet utique ut et de illo procedat Spiritus sanctus. Sed nulla ibi tempora cogitentur, quæ habent prius et posterius: quia omnino nulla ibi sunt. Quomodo ergo non absurdissime Filius diceretur amborum, cum sicut Filio præstat essentiam sine initio temporis, sine ulla mutabilitate naturæ de Patre generatio, ita Spiritui sancto præstet essentiam sine ullo initio temporis, sine ulla mutabilitate naturæ de utroque processio? Ideo enim cum Spiritum sanctum genitum non dicamus, dicere tamen

¹ Joan. v, 26.

non audeamus ingenitum; ne in hoc vocabulo vel duos Patres in illa Trinitate, vel duos qui non sunt de alio quispian suspicetur. Pater enim solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus, non quidem in Scripturis, sed in consuetudine disputantium, et de re tanta sermonem qualem valuerint proferentium. Filius autem de Patre natus est: et Spiritus sanctus de Patre principaliter, et ipso sine ullo temporis intervallo dante, communiter de utroque procedit. Diceretur autem Filius Patris et Filii, si, quod abhorret ab omnium sanorum sensibus, eum ambo genuissent. Non igitur ab utroque est genitus, sed procedit ab utroque amborum Spiritus.

XLVIII. Verum quia in illa coæterna, et æquali et incorporali et ineffabiliter immutabili atque inseparabili Trinitate difficillimum est generationem a processione distinguere, sufficiat interim eis qui extendi non valent amplius, id quod de hac re in Sermone quodam proferendo ad aures populi christiani diximus, dictumque conscripsimus¹. Inter cætera enim cum per Scripturarum sanctarum testimonia docuissem de utroque procedere Spiritum sanctum: Si ergo, inquam, et de Patre et de Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit: « De Patre procedit? » cur putas, nisi quemadmodum solet ad eum referre et quod ipsius est, de quo et ipse est? Unde et illud est quod ait: « Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit². » Si igitur hic intelligitur ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris; quanto magis illic intelligendus est et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sit ait: « De Patre procedit, » ut non diceret, De me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus, (est enim de Deo Deus), ab illo habet utique ut de illo etiam procedat Spiritus sanctus: ac per hoc Spi-

¹ Ex Tractatu 99. in Joan. — ² Joan. vii, 16.

ritus sanctus, ut etiam de Filio procedat sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre. Hic utcumque etiam illud intelligitur, quantum a talibus quales nos sumus intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus; quoniam si et ipse Filius diceretur, amborum utique filius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem, et Deum Filium aliquid tale suspicemur. Quia nec filius hominum simul et ex patre et ex matre procedit: sed cum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit ex matre; et cum in hanc lucem procedit ex matre, non tunc procedit ex patre. Spiritus autem sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit: quamvis hoc Pater Filio dederit, ut quemadmodum de se, ita de illo quoque procedat. Neque enim possumus dicere quod non sit vita Spiritus sanctus, cum vita Pater, vita sit Filius: ac per hoc sicut Pater cum habeat vitam in semetipso, dedit et Filio vitam habere in semetipso¹, sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut et procedit de ipso. Hæc de illo Sermone in hunc librum transtuli, sed fidelibus, non infidelibus loquens.

XLIX. Verum si ad hanc imaginem contuendam, et ad videnda ista quam vera sint, quæ in eorum mente sunt, nec tria sic sunt ut tres personæ sint, sed omnia tria hominis sunt quæ una persona est, minus idonei sunt: cur non de illa summa Trinitate, quæ Deus est, credunt potius quod in sacris Litteris invenitur, quam poscunt liquidissimam reddi sibi rationem, quæ ab humana mente tarda scilicet infirmaque non capitur? Et certe cum inconcussæ crediderint Scripturis sanctis tanquam veracissimis testibus, agant orando et quaerendo et bene vivendo

¹ Joan. v, 26.

ut intelligant, id est, ut quantum videri potest, videatur mente quod tenetur fide. Quis hoc prohibeat, imo vero ad hoc quis non hortetur? Si autem propterea negandum putant ista esse, quia ea non valent cæcis mentibus cernere; debent et illi qui ex nativitate sua cæci sunt, esse solem negare. Lux ergo lucet in tenebris¹: quod si eam tenebræ non comprehendunt, illuminentur Dei dono prius ut sint fideles, et incipiant esse lux in comparatione infidelium: atque hoc præmisso fundamento ædificentur ad videnda quæ credunt, ut aliquando possint videre. Sunt enim quæ ita creduntur, ut videri jam omnino non possint. Non enim Christus iterum in cruce videndus est: sed nisi hoc credatur quod ita factum atque visum est, ut futurum ac videndum jam non speretur, non pervenitur ad Christum, qualis sine fine videndus est. Quantum vero attinet ad illam summam, ineffabilem, incorporalem, immutabilemque naturam per intelligentiam utcumque cernendam, nusquam se melius, regente duntaxat fide regula, acies humanæ mentis exercet, quam in eo quod ipse homo in sua natura melius cæteris animalibus, melius etiam cæteris animæ suæ partibus habet, quod est ipsa mens: cui quidam rerum invisibilium tributus est visus, et cui tanquam in hoc loco superiore atque interiore honorabiliter præsidenti, judicanda omnia nuntiant etiam corporis sensus; et qua non est superior cui subdita regenda est, nisi Deus.

L. Verum inter hæc quæ multa jam dixi, et nihil illius summæ Trinitatis ineffabilitate dignum me dixisse audeo profiteri, sed confiteri potius mirificatam scientiam ejus ex me invaluisse², nec posse me ad illam, o tu anima mea ubi te esse sentis, ubi jaces, ubi stas, donec ab eo qui propitius factus est omnibus iniquitatibus tuis, sanentur omnes

¹ Joan. 1, 5. — ² Psal. cxxxviii, 6.